

על הפולמוס היהודי-הנוצרי במאה ה' תגובה יהודית בעקבות ועידת הכנסיה בכלקדון
Author(s): דן י'

Reviewed work(s):

Source: *Zion* / ציון, Vol. 46 (תש"ס), pp. 154-157

Published by: [Historical Society of Israel](#)

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/70048006>

Accessed: 26/11/2011 14:07

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at
<http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Historical Society of Israel is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Zion* /.

<http://www.jstor.org>

על הפולמוס היהודי-הנוצרי במאה ה'ה' תגובה יהודית בעקבות ועידת הכנסיה בכלקדון

מאת ירון דן

פלוגתות תיאולוגיות הסעירו את הכנסיה במזרח הקיסרות מאז ראשית המאה הרביעית: אופיין הפולמוסי הקשה של פלוגתות אלה נבע מעובדת התעסקותן בשאלות קשות ומסובכות על אודות אלוהותו וטבעו של ישו.

במאה ה', לאחר פילוג הקיסרות הרומית לקיסרות מערבית ולקיסרות מזרחית (מאז שנת 395), נסער העולם הביזנטי מפולמוס כריסטולוגי, שנתחדד משום שנשתלבו בו גם גורמים לא תיאולוגיים.

הקיסר מרקיאנוס כינס את הוועידה הכנסייתית הגדולה ביותר בכלקדון, שלהחלטותיה היתה, כידוע, תשיבות רבה בתולדות הכנסיה. הוועידה התרימה את המונופיסיטיות, שכוחו היה רב בקרב המאמינים בחלקים שונים של הקיסרות המזרחית. לדעת המונופיסיטים היה ישו בעל טבע אחד (ומכאן גם שמם) – טבע אלוהי, בעוד שטבעו האנושי של ישו היה מראית עין בלבד; כיון שכך, הוגדרה מרים כ'ילדת האל' (תאוטוקוס). על נוסחה זו (רשאיננה רק 'ילדת המשיח') הוסכם בוועידת אפסוס הראשונה בשנת 431.

ועידת כלקדון דחתה את נוסחת אוטיכס והמונופיסיטים ואימצה את הצעת האפיפיור ליאו הראשון: היא קיבלה נוסחה מורכבת יותר, הדוחה את נסטוריוס מחד גיסא ואת אוטיכס מאידך גיסא. הוועידה קבעה, שישו הינו משיח אחד, אלוה מושלם ואדם מושלם המורכב משני טבעים שאינם מעורבים זה בזה (בניגוד לדעת אוטיכס) ואינם נבדלים זה מזה (נגד נסטוריוס, שתורתו נדחתה והוא הוחרם עוד בוועידת אפסוס בשנת 431)¹. בכרוניקה הידועה של מיכאל הסורי, הפטריארך היעקוביטי בן המאה השתים-עשרה, אשר לחיבורו המאוחר תשיבות רבה משום שנשתמר בו חומר רב ממקורות קדומים שחלקם אבדו, מצוי קטע מעניין על תגובה יהודית אחרי הכינוס האקומני בכלקדון. להלן תעתיק הטקסט הסורי:

עמא דיהודיא כד ממיקין הוו בכריסטינותא כתבו כתבא וקבעו בשוקא דאית בה הכנא:
'למרחמנא מלכא מרקיאנא: עמא דעבריא הנא כלה זבנה מסתברין הוין. איך

1 לעניינים אלה עיין, למשל, בהסבריהם הקולעים של ד' פלוסר וח' ורדי בערך 'נצרות', האנציקלופדיה העברית, כ"ה (תשל"ד), עמ' 338 ואילך. עיין עוד, מה שכתבו א' נצר וצ' בריס: נסטוריוס, הנסטוריינים, שם, שם, עמ' 235–237. על כלקדון ראה גם R. V. Sellers, *The Council of Chalcedon*, London 1953.

הו' דלא להא זקפו אבה'ין ולא הוא לברנשא. מן דין דאתכנשת סונד' בכאלקיד וחיות
דלברנשא זקפו ולא הוא לאלהא. מפסינן דסכלותא הדת תשתבקי לן וכנושתן
נתפנין לן.²

אפשר לומר בביטחון, שמקורו (הישיר ?) של מיכאל הסורי לעניין הגדון הוא הכרוניקון
הסורי המיוחס לדיוניסיוס מתל-מחרה — בזיר ופטריארך מונופיסיטי (יעקוביטי) מן המאה
התשיעית — שחלקים מספרו, המתייחסים לתקופות קדומות לרבות המאה ה', פורסמו
במהדורה מדעית בשנים 1952-3 על-ידי Chabot. בכרוניקון זה, לאחר שהמחבר מתאר את
ההתרוצצות, המבוכה והמהומות בכנסייה בעקבות הוועידה של כלקדון, ואת קיתונות הבזו
שהיו לדעתו מנת חלקם של הנוצרים, ואף רומז לתהילים עט ד, הוא אומר :

דכד עמא סכלא ולא הוא חכימא דצל'בא. כד ממיקין הו' ומבזחין הו' [בכריסטינא
למרחותא] דאיך הדא נאתון איך דנכתבון כתבא. [דקבע בתרעה] דדמוסין במדינת
מלכותא. דאיך הנא. איגרתא דעבד יהודיא לות מרקינא מלכא בתר שריה דסונהדס
דכלקדונא : למרחמנא מלכא מרקינא : עמא דעבר'יא. הנא כלה זבנא מסתברין הו'ין
איך הו' דלא להא צלבו אבה'ין : ולא הוא לברנשא מן דין דאתכנשת סונהדס הדא
קדישתא דכלקדונא. וחיות דלבר נשא זקף. ולא הוא לאלהא. מטלהדא מפסינן
דסכלותא הדא תשתבק לן. וכנושתן נתפנין לן.³

2 תרגום: עם היהודים, בלגלגם על הנצרות, כתבו וקבעו[הו] בשוק, שיש בו כך: 'למלכנו
הרחמן מרקינאנוס: עם העברים; כל הזמן הזה נחשבנו כאילו אבותינו צלבו אלוה ולא בן אדם.
[אבל עתה] משנתכנסה הסינוד [הכניסו הכנסייתי] בכלקדון והראתה [או; והודתה], שהם צלבו
בן-אדם ולא אלוה, הננו מפצירים, שסכלות זו תיסלח לנו ובתי-הכנסת יוחזרו לנו'. לטקסט
ראה: J. B. Chabot, *Chronique de Michel le Syrien*, VIII, 12; in vol. IV, Paris 1910, p. 218 II. 11ff.
המהדיר אף תרגם את הטקסט: שם, כרך ב' (1901), עמ' 91. אני
מודה לידידי שרגא אסיף, שהואיל לסייעני בבירורי בקטעים הסוריים הנדונים. (ראה עוד
בהערה הבאה).

3 תרגום: העם הסכל והבלתי חכם של הצולבים [למותר לומר, שהכוונה ליהודים] אף הם העזו
לנצל את ההזדמנות שנקרתה לפניהם לבזו לנוצרים ולהתקלס בהם; וחוצפתם הגיעה עד כדי
כך, שכתבו וכתלו על שער של בנין ציבורי בקונסטנטינופול כדלהלן: 'איגרת שעשו
היהודים אל המלך מרקינאנוס לאחר החלטת הסינוד של כלקדון: "למלך הרחמן מרקינאנוס: עם
העברים; כל הזמן היינו נחשבים, כאילו אבותינו צלבו אלוה ולא בן-אדם. [אבל עתה]
משנתכנסה הסינוד הקדושה הוואת בכלקדון והראתה שבן-אדם צלבו ולא אלוה. על כן,
מפצירים אנו שסכלות זו תיסלח לנו ובתי-הכנסת יושבו לנו"'. ראה: J. B. Chabot, (ed.), *Chronicon Anonymum: Pseudo-Dionysianum vulgo dictum I-II*, CSCO, vols. 91, 104; 1952-3, Script. Syr.: vols. 43, 53, Louvain 1952-3. הקטע שמענייננו נמצא שם בכרך א' של
הטקסט (= CSCO, 91) עמ' 226, שורות 6 ואילך. המהדיר הנ"ל פירסם גם תרגום ללטינית
באותה הוצאה: CSCO vol. 121(1969) תחת השם: *Incerti Auctores: Chronicon Pseudo-Dionysianum etc.* על דיוניסיוס מתל מחרה עיין: Chabot, *Chronique de Denys de Tell-Mahre*, quatrième partie, Paris (1895), Introduction, pp. IXff.; B. Altaner, *Patrology*, Eng. trad.², New York (1961), p. 283, No. 18; W. Wright, *A Short History of Syriac Literature*, London (1894), esp. pp. 196ff. על הספרות הסורית ראה: גם סגל, להלן, הערה 7.

אין ספק, שמכתב שנון כזה — אף אם אינו מדויק מבחינה תיאולוגית — המנצל היטב את מצוקת הנוצרים המתלבטים, וביחוד האורתודוקסים שבהם, אינו אותנטי. הרי אין להניח, שיהודים המבקשים בקשה מעין זו מן הקיסר, או אף בכל פנייה אחרת, היו נוקטים לשון לגלוג כזאת; ובוודאי היו נוהרים אם אכן קיוו להענות חיובית מהקיסר. יתר-על-כן, ברור שהיהודים לא היו טוענים שרצחו את ישו, יהיה טבעו — לפי אמונת הנוצרים — אשר יהיה. אגב כך, בשרידי חיבורו של יואנס מאפסוס, שהיה אולי המקור לפסודודיוניסיוס מתל-מחרה, בקטע המתייחס לאותו זמן (לשנת 764 שהיא 452 או 453 לספירה) אנו שומעים על יהודי ששלח, כביכול, מכתב כזה. לדאבוננו, הטקסט עצמו לא מובא על-ידי נאו (Nau), המדווח רק על תוכנו.⁴

חוקרים אחדים: פרקס, בארון ואבי-יונה,⁵ ששמו לב למכתב אצל מיכאל הסורי, ראו בו המצאה מונופיסיטית, הנחה שאין לשלול מעיקרה; שכן ידוע שהמונופיסיטים ביקשו להביך את מצדדי כלקדון ואלה האחרונים את המונופיסיטים. השם 'יהודי' שימש שם גנאי בהתגרויות בין פלגים נוצריים לבין עצמם במשך כל התקופה. במובאות אלה נוצלו היהודים כגורם בוויכוח הנוצרי הפנימי.

ברם, מסופקני אם המכתב והקטע מייצגים רק פולמוס נוצרי פנימי בבעיה כריסטולוגית. אין זה מן הנמנע, שהיהודים אכן שלחו מכתב לקיסר ובו בקשה בענין בתי-הכנסת. נסיון הסבר זה אינו שולל את האפשרות שהמונופיסיטים ניצלו טענות של היהודים נגד הנוצרים לפולמוס הפנימי; והרי אנו מוצאים את הידיעה הנדונה בחיבורי סופרים מונופיסיטים. אינני נכנס כאן לאבחנה בין המונופיסיטים המערביים — המונופיסיטים בהא הידיעה — שבתחומי הקיסרות הביזאנטית, לבין אלה המזרחיים, הידועים כ'כנסיה המזרחית' או הנסטוריאנית — וכידוע נסטוריוס טען לשני טבעים באישיותו של ישו; הכנסיה הנסטוריאנית, שהיתה לה אחיזה חזקה באורתיאדסה וסביבותיה ובפרס, זכתה גם לפרקי זמן של שגשוג והתפשטות תחת האסלאם; (לספרות ראה הערה 1 לעיל). מן הצד היהודי ראוי להזכיר את החיבור האנונימי הידוע כ'מעשה תלוי' או 'ספר תולדות ישו', שהוא פרי הפולמוס היהודי-הנוצרי, אשר יש מיחסים את חיבורו אפילו למאה ה' (אמנם, יש שקובעים את חיבורו לימי-הביניים וביתר דיוק למאה ה''), אם כי יסודות האגדה שבו קודמים למאה זו.⁶

4 ed. F. Nau, in *ROC* II (1897), p. 458; ותאריך, שם, עמ' 457.

5 J. Parkes, *The Conflict of the Church and the Synagogue*, Philadelphia (1964), pp. 302f.; S. V. Baron, *A Social and Religious History of the Jews*, III, Philadelphia (1957), p. 5. ראה גם מ' אבי-יונה, בימי רומא וביזאנטיון, ירושלים (תש"ל), עמ' 212.

6 לספר 'תולדות ישו' ראה: S. Krauss, *Das Leben Jesu nach jüdischen Quellen*, Berlin 1902, ועוד למשל: י"ד איזנשטיין, אוצר ויכוחים, ניו-יורק (1928). עמ' 226 ואילך. כידוע נתפרסמו כבר קטעים רבים, כולל בארמית, מיצירה זו; ורק לאחרונה: ז' פלק, תרביץ, מז (תשל"ז), עמ' 319 ואילך; ד' בויארין, תרביץ, מז (תשל"ח), עמ' 249 ואילך. אמנם, יש גם מי שמאחרה למאה העשירית. לזמנו של החיבור ראה גם בארון שם, ב, ניו-יורק (1952), עמ' 384, הערה 16; ושם גם ספרות חלקית.

בדיון קצר זה ביקשתי גם להסב את תשומת הלב אל היהודים בחומר-מקורות נוצרי, שמכמה היבטים הוא עדיין שדה-בור, כוונתי לספרות הסורית; ובעיקר לספרות הכנסיה המזרחית, אשר מרכזה התיאולוגי היה באור-הי-אדסה (כיום אורפה), אזור בו ישבו יהודים רבים כנראה עוד מזמנים קדומים. לא הרחק מאזור זה — בחדיב (אדיאבני) — התגייס בית-המלוכה בסוף ימי הבית השני (במאה ה'א' לספירת הנוצרים)⁷. הספרות הסורית-הנוצרית התקיימה אף תחת שלטון האסלאם, ויהודים ויהדות הוזכרו בכתבי הסופרים 'הסורים'.

מן הקטעים המובאים לעיל משתקף פולמוס יהודי-נוצרי עממי, שיסודותיו הונחו בתקופה מוקדמת, אך הוא הלך ונתחדד עם הזמן; עוד עולה ממנו השימוש ביהודים כגורם בוויכוח הנוצרי הפנימי.

7 על אדסה כמרכז מונופיסטי וכמרכז של ספרות סורית וכן על היהודים שבה, עיין עכשיו: J. B. Segal, *Edessa — 'The Blessed City'*, Oxford 1970, למשל עמ' 95 ואילך, ועוד לפי המפתח הכללי.